

33 ЛІТТЯ ВІД І СИНОДУ: ВІДНОВЛЕННЯ ЄВАНГЕЛІЧНО-ЛЮТЕРАНСЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

... Церква є збором святих,
у котрому Євангеліє правильно проповідується
і Таїнства правильно здійснюються.
Для правдивої єдності Церкви достатньо погоджуватись
щодо вчення Євангелія та здійснення Таїнств ...

Аугзбурзьке віросповідання, Артикул VII. Про Церкву

Замість вступу: Що було до I Синоду?

Лютеранству в Україні біля 500 років. Полум'я Реформації в XVI ст. з німецьких земель поширилось різними європейськими країнами та регіонами. Реформаційні рухи з'явилися також на українських землях, що входили до складу різних держав. «Відгомони Реформації» найбільше було чути на Галичині, що перебувала під польським пануванням, на Волині та Поділлі, що входили до Литовсько-Руського князівства, та на Закарпатті під короною Угорщини. У першій пол. XX Михайло Грушевській у своїй праці *З історії релігійної думки на Україні*, котру просто не можливо не згадати, описуючи історію протестантизму в Україні, зокрема лютеранства, здійснив (напевно) першу спробу підрахунку реформаційних релігійних громад та намагався визначити їх конфесійну приналежність.¹ Серед них були й євангелічно-лютеранські церковні спільноти.

У XIX ст. лютеранство на Наддніпрянщині інституційно існувало як Євангелічно-Лютеранська Церква (в Російській імперії), а на Галичині та Буковині як Євангелічна Церква Аугзбурзького та Гельветського Сповідань (в Австрійській / Австро-Угорській імперії). У середині того ж століття громади Євангелічно-Лютеранської Церкви на півдні України стали осередком пістичного пробудження серед німців-колоністів. Через короткий час вогонь пробудження запалав в серцях українських селян. «Лютерани розбудили православних» - пише український богослов та релігійний філософ Михайло Черенков, та додає: «Справу віттенберзького професора продовжив український селянин» (мова про Івана Рябошапку, одного з ранніх лідерів українського євангельського руху).² На спільних *Bibelstunde* (біблійні

¹ Михайло Грушевський, *З історії релігійної думки на Україні*, Репринтне видання (Київ: Центр учбової літератури, 2021), 64-67.

² Михайло Черенков, *Відкритий протестантизм* (К.: Відкритий Православний Університет Святої Софії-Премудрості, ДУХ І ЛІТЕРА, 2017), 65.

години) українці дізнавалась про основи протестантського богослов'я, зокрема про виправдання тільки вірою (*sola fide*), про авторитет Святого Письма (*sola Scriptura*) та ін., а також перейняли пієтичне благочестя та дізналися про приватний духовний досвід навернення. Так з'явився український штундизм. Відомим лютеранським діячем пієтичного пробудження був пастор Едуард В'юст.

У 20-30 рр. ХХ ст. на Галичині з'являються українці-лютерани та цілі українські лютеранські громади під протекцією єпископа Теодора Цеклера, очільника Євангелічної Церкви Аугзбурзького та Гельветського Сповідань в Малопольщі (Галичині). Він не лише прихильно ставився до появи та розвитку лютеранства серед українців, але й всіляко сприяв цьому. У 1939 р. лютерани Галичини, разом з іншими протестантами, видали переклад Нового Завіту проф. Івана Огієнка (Митрополита Іларіона).³

У 30-х рр. того ж століття радянська держава зазнає антирелігійних репресій. Лютеранська Церква радянськими комуністами сприймалась як Церква старого режиму. Якщо Російська Православна Церква ідентифікувалась як один з трьох стовпів московської державності (мова про уварівську трійку «Православие, Самодержавие и Народность»), як «церква діючих монархів», як «церква царів», то Євангелічно-Лютеранська Церква ідентифікувалась більшовиками, можна сказати, як «церква принців», «церква спадкоємців», значна частина котрих до свого піднесення на імперський трон сповідували лютеранство (напр.: Петро III). Радянський режим послідовно руйнував Євангелічно-Лютеранську Церкву в Україні. Окрім звинувачень в підтримці монархії, взялось на озброєння вже «примонархічне» звинувачення в «германізмі» та підтримці Німеччини і Австро-Угорщини у Великій війні (1914-1918). Після Другої світової війни антирелігійні репресії, щодо лютеран посилились етнічним елементом, оскільки німці, переважно, сповідували лютеранство (але також було чимало менонітів різної традиції).

В окупованій совєтами Україні (а після Другої світової - в її західних регіонах) євангелічно-лютеранські громади практично зникли. Генріх Ратке, за доступними йому джерелами, говорить, що в 1970-х рр. в СРСР існувало 174 лютеранських громади, серед них - жодної в Україні.⁴

---

³ Проп. Григорій Домашовець, *Нарис історії Української Євангельсько-Баптистської Церкви* (Ірвінгтон-Торонто, 1967), 204.

⁴ Георг Кречмар, Генріх Ратке, *Евангелическо-Лютеранская Церковь в России, на Украине, в Казахстане и Средней Азии* (Санкт-Петербург: der Vote, 1996), 81.

З сер. 1980-х рр. релігійна ситуація, як і загалом, політична ситуація в СРСР - змінюється. Для християнських Церков та релігійних об'єднань переломним моментом стало святкування 1000-ліття від дня хрещення Русі. З того часу, лютеранство, разом з іншими християнськими конфесіями, поступово відновлювалось, з'являлись релігійні громади в Україні. У 1988 відновились Євангелічно-Лютеранська Церква в СРСР, і того ж року в Одесі з'явилась перша євангелічно-лютеранською громада в Україні.

I Синод: Контекст, учасники, рішення

Історія Німецької Євангелічно-Лютеранської Церкви України (НЄЛЦУ) на тлі 500-літньої історії протестантизму в Україні, а ще більше, на тлі 20-ти століть історії християнства в світі, є локальним продовженням історії Єдиної, Святої, Вселенської та Апостольської Церкви, котру заснував Господь Ісус Христос в День П'ятидесятниці (Мт. 16:18; Дії 2).

Формальний початок *новітній історії* НЄЛЦУ покладено 31 січня - 2 лютого 1992 р. в столичному Києві на I Синоді євангелічно-лютеранських громад України. НЄЛЦУ вважає себе спадкоємицею історії, традиції, віросповідання та служіння Євангелічно-Лютеранської Церкви за доби Російської імперії на території України та Євангелічної Церкви Аугзбурзького та Гельветського Сповідань в Галичині за доби міжвоєнної Польщі. Саме тому минуле НЄЛЦУ є довгим, але новітньому періоду лише 33 роки.

У 1988 р. у доживаючій свого віку радянській державі відновила діяльність Німецька Євангелічно-Лютеранська Церква, з 1990 - Німецька Євангелічно-Лютеранська Церква в Республіках Сходу (Deutsche Evangelisch-Lutherische Kirche in Republiken des Ostens; DELKRO). Її очільником став Харольд Калнінш, за національністю - латиш. Він та закордонні партнери вважали, що DELKRO повинна відновлюватись одночасно в усіх незалежних державах як єдина інституція.

У 1989 р. в Ригу до єпископа Калнінша направляються представниці Київської німецької громади Іда Вельш та Діана Євдокименко для обговорення відновлення лютеранського життя в Україні.⁵ У 1990 р. розпочинаються євангелічні богослужіння в Одесі, куди перед цим був направлений єпископом Калніншем пастор Віктор Гrefенштейн.⁶

---

⁵ Церковь Св. Катерины. Церковь. Община. Вера. Праздничное издание ко дню повторного освящения церкви (Киев-Мюнхен, 2000), 93-94.

⁶ Георг Кречмар, Генрих Ратке, *Евангелическо-Лютеранская Церковь в России, на Украине, в Казахстане и Средней Азии* (Санкт-Петербург: der Vote, 1996), 91.

Громадами-засновницями НЄЛЦУ стали спільноти Києва, Одеси, Львова, Харкова, Дніпропетровська (з 2016 - Дніпро) та Запоріжжя. Делегати обрали членів Президії Синоду, ними стали представники громад: Володимир Лісний від лютеран Дніпропетровська, Андрій Фолборт від київських лютеран, Анатолій Ротермель зі Львівської громади, а громаду Запоріжжя представляв Альфред Перницький; президентом Синоду було обрано Юрія Шефера, лютеранина з Одеси.⁷ ELKRO представляв єпископ Кальніш, пастор Клаус-Юрген Рьопке з Мюнхена та церковний декан Оренді з Кронштадта. Музичну складову Синоду забезпечив хор київської громади Св. Катерини.⁸

Головними рішеннями Синоду були:

- 1) Заснування Німецької Євангелічно-Лютеранської Церкви України;
- 2) Обрання першого її очільника

Фактично, саме з того часу існує НЄЛЦУ, як релігійне об'єднання євангелічно-лютеранських громад. Сама ж реєстрація Єпископату НЄЛЦУ відбулась у 1993 р. Першим главою НЄЛЦУ став пастор Грефенштейн, саме йому синодали довірили посаду суперінтенданта. Разом з цим, пастор Грефенштейн став першим суперінтендантом DELCRO. Лише після нього в інших країнах з'являлись свої очільники.

«Німецькі» німці володіли іншим еклезіологічним досвідом та часто були схильними до етноцентричного погляду на відродження та становлення Церкви в пострадянських державах. «Дух СНД», що літав в повітрі підсилював їх мариво про «міждержавну єдність».

Це вимагає пояснення. З одного боку, керівництво DELKRO мріяло про відновлення Євангелічно-Лютеранської Церкви в її канонічно-територіальних межах доби Російської імперії. Вони знали про досвід Євангелічної Церкви Німеччини та Об'єднаної Євангелічно-Лютеранської Церкви Німеччини, що, фактично, були конфедераціями регіональних церков. Але між концепцією DELKRO та EKG / VELKG була одна суттєва відмінність. DELKRO має існувати в одразу в декількох незалежних та суверенних державах, в той час як EKG та VELKG існують в одній незалежній та суверенній державі ФРН, котра як «об'єднання Німеччина» відновила у 1990 р.

Існування незалежних та суверенних держав, а разом з тим унікальних законодавчих систем, не дало юридичної можливості з

---

⁷ Stefan Reder, «Neue Wege in die Zukunft. Die 1 Synode Deutschen Evangelisch-Lutherischen Kirche in der Ukraine» *Der Bote* (1992), №1: 12-13.

⁸ *Церковь Св. Катерины. Церковь. Община. Вера. Праздничное издание ко дню повторного освящения церкви* (Киев-Мюнхен, 2000), 98.

точки зору держави створити діючу інституцію DELKRO. Таким чином, на момент становлення Церкви та громад в Україні НЄЛЦУ сприймалась вищими церковними чинами як українська єпархія DELKRO, але на практиці та перед законом України НЄЛЦУ була повністю незалежною та самостійною в управлінні Церквою, а суперінтендант Грефенштейн - її першим головою. DELKRO трималось на «стосунках» та «німецькій традиції», але не на суворому канонічному праві, як в Католицькій чи Православній Церквах. Доказом самостійності НЄЛЦУ було те, що в 1990-х рр. DELKRO видалило з назви слово «Німецька», а НЄЛЦУ зберегла її в офіційній назві та документах. І це було позицією громад України.

Разом з тим, можна припустити, що керівництво DELKRO розуміло, що етнічні німці будуть масово покидати новоутворені держави та переселятись в Німеччину. Так і сталось. Ахім Райс, пастор київської громади Св. Катерини 1992-1996 рр. говорив: «Багато активних людей з німецької меншини переселяються в Німеччину. Прощання з членами громади, котрі через тиждень з'являються в таборі для переселенців, відбуваються часто в кінці богослужіння. Натомість в громаду приходять росіяни та українці, життя громади стає їх ділом. Німецька громада перетвориться на громаду німецької традиції».⁹ Для збереження Церкви вона повинна бути відкритою для слов'ян. А «слов'янською» («общерусской») конфесією на пострадянському просторі себе позиціонувала та фактично була лише Російська Православна Церква (РПЦ). Знаючи «імперську історію», німці розуміли, що для того, аби ця «еклезіологічна структура» з тобою «рахувалась», потрібно намагатись тримати таку саму масштабність в територіальному та суттєвості в публічному житті країн.

Не варто також забувати, що РПЦ у 1990-х переживала «Українську кризу». Ярослав Грицак, професор Українського Католицького Університету стверджує: «Парадоксально, але лівова частка конфлікту в молодій Українській державі породжена не соціальною напругою чи міжнаціональними суперечками, а релігійною ситуацією».¹⁰ У 1992 р. архієрейський собор РПЦ змусив Митрополита Філарета (Денисенко) покинути Київську кафедру, а з часом в Україні з'явилися три (основні) Православні Церкви: Українська Православна Церква (Московський Патріархат), Українська Православна Церква Київського Патріархату (Київський Патріархат) та Українська Автокефальна Православна Церква

---

⁹ *Церковь Св. Катерини. Церковь. Община. Вера. Праздничное издание ко дню повторного освящения церкви* (Київ-Мюнхен, 2000), 100.

¹⁰ Ярослав Грицак, *Нарис історії України. Формування модерної нації XIX-XX століття* (Київ: Yakaboo Publishing, 2022), 569

(УАПЦ). На цьому тлі єпископат ELKRO мріяв зберегти єдність Євангелічно-Лютеранської Церкви в пострадянських країнах зі збереженням їх фактичної самостійності.

На поч. 1990-х рр. НЄЛЦУ поступово відновлювалась, і I Синод 1992 р. є доказом, що, з одного боку, Церква в Україні була цілком самостійною, з іншого боку, роль та значення лютеран Німеччини та бажання зберегти дружні стосунки з Церквами-сестрами було не менш важливим для німецьких лютеран України.

Унікальність чи нормальність?

Еклезіологічна ситуація між фактичною НЄЛЦУ та умовною DELKRO не була унікальною. Дещо подібне відбувалось в історії інших конфесій протестантизму в Україні в період з 1990 по 1993 рр. Наведемо два приклади, що пов'язані з двома найбільшими протестантськими течіями в Україні: євангельськими християнами-баптистами (ЄХБ) та християнами віри євангельської (ХВЄ). У 1990 р. з'являється абсолютно самостійний в управлінні Союз ЄХБ України,¹¹ котрий був частиною абсолютно формального Союзу ЄХБ, що прийшов на заміну Союзу ЄХБ СРСР, він об'єднував національні баптистські союзи в новоутворених державах. Фактично Союз ЄХБ був конфедерацією національних союзів ЄХБ. Тобто, фактично та юридично, Союз ЄХБ України був незалежним та самостійним, але разом з тим належав до Союзу ЄХБ. Лише в 1993 р. керівництво національних союзів ЄХБ відмовилось від номінального проєкту по збереженню єдиного Союзу ЄХБ та створили на його місці Євро-Азіатську Федерацію Союзів ЄХБ (ЄАФС ЄХБ) по типу Європейської Баптистської Федерації, але з перспективою тіснішого співробітництва.¹² Ще в 2008 при ЄАФСЄХБ було засновано Молодіжну Раду на чолі з українцем Павлом Унгуряном.¹³ Тим часом, у 1992 р. з'являється Об'єднана Церква Християн Віри Євангельської СНД та країн Балтії (ОЦХВЄ), котра складалась з національних п'ятидесятницької Церков «нереєстрованого руху».¹⁴ На чолі ОЦХВЄ був головуючий (начальницький) єпископ, разом з тим, у кожній національній Церкві був власний головуючий єпископ та керівний орган.

---

¹¹ *Євангельські християни-баптисти України: Історія і сучасність* (К.: ВСО ЄХБ, 2012), 31.

¹² «Устав Евро-Азиатской Федерации Союзов Евангельских Христиан-Баптистов», *Братский весник* (1993), №3:72.

¹³ Роман Сухар, *Покликані Христом. Молодіжне служіння баптистів в Україні. Історія. Аналіз. Перспектива* (Луцьк: РТ МКФ «Християнське життя», 2021), 215.

¹⁴ Михайло Мокієнко (ред.), *Історія п'ятидесятництва в Україні. Ювілейне видання до 100-річчя започаткування п'ятидесятницького руху* (Київ: Саміт-книга, 2021), 468.

Таким чином, виглядає, що еклезіологічно-інституційна ситуація НЄЛЦУ та DELKRO не була унікальною, її проходили основні течії протестантизму в Україні.

Результати I Синоду для Церкви сьогодні

I Синод заклав підвалини для розвитку НЄЛЦУ як незалежної та самостійної Церкви. Церква прийняла єпископально-синодальну модель або форму церковного врядування (керівництва). Роль єпископа в інституційній єдності з одного боку, та голос пасторів і громад на Синоді з іншого, створювали баланс в керівництві Церквою. Церква могла взяти конгрегаційну модель *союзу громад*, де соборність Церкви розуміється та відчувається дещо інакше. Єпископально-синодальна форма церковного врядування в НЄЛЦУ зберігається й донині.

I Синод поєднав лютеранські громади та лютеран різних традицій: високоцерковні громади, лютеран-пієтистів, конфесійних лютеран.

I Синод поєднав довкола спільної віри і Таїнств Христових різні національності, зокрема німців та українців.

Та свобода, еклезіологічне та національне різноманіття НЄЛЦУ розвивається й сьогодні.

Владислав Федюк,

історик, релігієзнавець, викладач Таврійського християнського інституту, член громади Св. Мартіна Турського (Київ)